

Moraal of welbegrepen eigenbelang?

Dit land kan zoveel beter

Wouter Bos, Bert Bakker, Amsterdam 2005

PAUL DE BEER

De meeste politici gunnen ons pas aan het eind van hun carrière een inkijkje in hun persoonlijke wordingsgeschiedenis. In hun memoires vereffenen zij openstaande rekeningen en verantwoorden zij zich voor omstreden keuzes in hun politieke loopbaan. Het is — zeker voor een Nederlandse politicus — dan ook opmerkelijk dat Wouter Bos ons nu al inzicht verschaft in hoe hij geworden is tot wat hij is: kandidaat-premier van Nederland.

In het eerste deel van zijn boekje *Dit land kan zoveel beter* schetst hij onder de kop 'Mijn verhaal' de ontwikkeling vanaf zijn jeugd jaren in Odijk tot aan zijn huidige positie als oppositieleider in Den Haag. Wie minder geïnteresseerd is in Bos' persoonlijk wedervaren dan in zijn intellectuele worstelingen kan beter doorbladeren naar het tweede deel van het boek, 'Een toekomst voor Nederland'.

Dit deel lijkt een antwoord te zijn op zijn critici die hem het afgelopen jaar verweten rijk te worden door zich koest te houden. Zolang de populariteit van het kabinet-Balkenende op een dieptepunt verkeert, kan hij zich op de vlakke houden zonder het risico te lopen met uitgesproken opvattingen potentiële kiezers van zich

Over de auteur Paul de Beer is redacteur van S&D

te vervreemden. Dit verwijt was niet helemaal terecht, want Bos heeft in een aantal lezingen wel degelijk de contouren geschetst van zijn visie op — onder meer — de verzorgingsstaat. Deze ideeën heeft hij nu samengebracht in het programmatische deel van *Dit land kan zoveel beter*. Wie zich afvraagt voor welk gedachtegoed de PvdA-leider staat, doet er dan ook goed aan het boekje te lezen.

Saamhorigheid en eigenbelang

Hoewel hij ook enkele andere kwesties aansnijdt, zoals de rechtsstaat, gaat Bos' betoog voornamelijk over de verzorgingsstaat en de vraag hoe de samenhang en solidariteit in onze samenleving kunnen worden behouden. Hoe kan de sociaal-democratie, zonder haar traditionele emancipatiedoelstelling ten aanzien van achtergestelden en kansarmen te verloochenen, een aantrekkelijke politieke stroming blijven voor de middengroepen, die al lang en breed geëmancipeerd zijn en waarvan velen zich afvragen of zij de sociaal-democratie nog wel nodig hebben? Ik denk dat Wouter Bos dit terecht als de kernvraag voor de hedendaagse sociaal-democratie beschouwt — al is het opmerkelijk hoe weinig hij daarbij over 'sociaal-democraten' of

91

'de sociaal-democratie' spreekt. Het valt te prijzen dat hij deze lastige vraag niet omzeilt of de dilemma's simpelweg ontkent — zoals de nog actievare boekenschrijver Marijnissen pleegt te doen — maar de vraag onbevungen tegemoet treedt en er een afgewogen antwoord op tracht te formuleren. Of hij daar helemaal in slaagt, is de vraag. Maar wie zou durven pretenderen wel het laatste woord hierover te kunnen spreken?

Bos staat in een stevige sociaal-wetenschappelijke traditie als hij stelt dat onze verzorgingsstaat zowel een product is van moraal als van het welbegrepen eigenbelang. Net als bijvoorbeeld De Swaan in zijn opus magnum *Zorg en de staat* kent hij aan dat eigenbelang de grootste rol toe. De solidariteit die door de verzorgingsstaat wordt belichaamd, is enerzijds gebaseerd op het besef dat iedereen risico loopt op werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid en ouderdom en dus belang heeft bij een goede collectieve verzekering tegen de gevolgen van die risico's. Anderzijds heeft de middenklasse ook belang bij voorzieningen voor de (kans-)armen, om te voorkomen dat deze overlast veroorzaken in de vorm van bedelarij, besmettelijke ziekten en criminaliteit. Maar, zo voegt Bos eraan toe, ook saamhorigheid is van belang voor solidariteit: 'We nemen gemakkelijker verantwoordelijkheid voor het lot van mensen die we kennen, die we begrijpen of met wie we ons anderszins verwant voelen, dan voor mensen waar we weinig mee hebben' (p.86, 87).

92 Bos constateert vervolgens dat deze voorwaarden voor solidariteit onder druk staan, waardoor het behoud van die solidariteit al-lerminst verzekerd is. De belangrijkste bedreiging ziet hij in een groeiende tweedeling van de samenleving. Naarmate de middenklasse welvarender wordt, wordt zij kritischer over de voorzieningen van de verzorgingsstaat en de hoge lasten die zij daarvoor moet opbrengen. Tegelijkertijd dreigt er een permanente onderklasse te ontstaan, die juist in sterke mate van de verzorgingsstaat afhankelijk is. Zeker als die onderklasse voor een groot deel uit allochtonen bestaat, komt de bereidheid van de midden-

klasse om nog langer aan die collectieve voorzieningen bij te dragen onder druk te staan. Zowel de lotsverbondenheid — we lopen allen een vergelijkbaar risico — als de saamhorigheid — we herkennen ons in degenen die op de collectieve voorzieningen zijn aangewezen — dreigt hierdoor af te brokkelen. Ook andere factoren, zoals onvoldoende kwaliteit van dienstverlening door de overheid en de globalisering, die de nationale identiteit onder druk zet, zouden hieraan bijdragen.

Een nieuwe aanpak

Deze analyse lijkt me in grote lijnen juist, al kan men zich afvragen of Bos niet een te pessimistisch beeld schetst. Zo staat het allerminst vast dat er echt sprake is van een scherper wordende tweedeling tussen de middenklasse en de onderklasse, waardoor de middenklasse steeds minder baat zou hebben bij de verzorgingsstaat. De *Profijt van de overheid* studies van het Sociaal en Cultureel Planbureau laten steeds weer zien dat juist ook de midden- en hogere inkomensgroepen veel van de collectieve voorzieningen profiteren.

Welke oplossing ziet Bos voor het door hem geschetste probleem? Hij is in ieder geval helder over wat hij niet wil. De verzorgingsstaat moet niet goedkoper worden gemaakt door hem op de meest behoeftigen toe te spitsen. Een dergelijke 'Amerikaanse' oplossing zou het probleem alleen maar verergeren, doordat de middenklasse dan nog minder belang heeft bij het in stand houden van de verzorgingsstaat. Het overdragen van de voorzieningen aan individuele burgers onder het mom van eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid is evenmin een oplossing, doordat dit het gevoel van lotsverbondenheid en saamhorigheid aantast. Eigen verantwoordelijkheid wordt dan al snel identiek aan 'verantwoordelijkheid voor je eigen' — en dus niet voor anderen.

Hoewel Bos in het laatste hoofdstuk een aantal voorstellen doet voor hoe hij het probleem wél wil aanpakken, laat hij niet overtuigend

zien dat hij daarmee het probleem bij de kern aanpakt. Opmerkelijk is dat hij het meeste heil verwacht van het tegengaan van het ontstaan van een permanente onderklasse. Daarom wil hij prioriteit geven aan het vmbo, aan bestrijding van de armoede én van de armoedeval, en aan 'stevige integratie'. Dat is begrijpelijk, omdat hij in het ontstaan van die onderklasse een belangrijke bedreiging voor de solidariteit van de middenklasse ziet. Maar het betekent ook dat de overheid (nog) meer middelen zal moeten richten op de 'onderkant' van de samenleving. Het mag dan zo zijn dat de middengroepen daar op termijn ook profijt van hebben, al was het alleen maar doordat minder mensen een beroep zullen doen op de sociale zekerheid, in eerste instantie betekent het dat zij meer zullen moeten betalen voor voorzieningen die vooral aan anderen ten goede komen.

Kenmerkend is in dit verband dat hij aan investeringen in het vmbo prioriteit wil geven boven die in het hoger onderwijs. Dat laatste moet meer privaat worden gefinancierd, onder meer door de studenten er zelf via een sociaal leenstelsel aan te laten bijdragen. Het lijkt me een knappe prestatie als Bos erin slaagt om middenklasse-ouders van studerende kinderen ervan te overtuigen dat het uiteindelijk in hun eigen belang is dat er minder geld naar het hoger onderwijs en meer naar het vmbo gaat! Het is zeer de vraag of je hier kunt volstaan met een beroep op het welbegrepen eigenbelang en of je niet ook een moreel appèl op de middengroepen moet doen.

Bos stapt ook wat te gemakkelijk heen over de vraag of de door hem bepleite brede ver-

zorgingsstaat te rijmen valt met een gezonde economische ontwikkeling. Als bewijs hiervoor voert hij simpelweg de Scandinavische landen op, die erin slagen hoge collectieve lasten te combineren met hoge groeicijfers. Op die goede economische prestaties valt echter nog wel wat af te dingen, zoals onlangs bleek uit een studie van het Ministerie van Financiën, *De lessen uit de Nordics*. Op langere termijn presteren de Scandinavische landen zeker niet beter dan Nederland. Bovendien had Bos 23 pagina's eerder juist degenen gekapitteld die stellen dat er geen betaalbaarheidsprobleem is met de verzorgingsstaat, omdat 'een uitdijende verzorgingsstaat met steeds hogere belastingen en premies' wel degelijk ten koste zou kunnen gaan van groei en banen (p. 124).

Al met al is de analyse van Bos dan ook overtuigender dan de oplossingen die hij aandraagt. Daar komt nog bij dat hij ook wel heel veel zaken onbesproken laat: economisch beleid (marktwerking, liberalisering, poldermodel), het ecologische vraagstuk, internationale verhoudingen, om er slechts enkele te noemen. Wie op grond van de titel van het boekje verwacht dat Bos een helder beeld schetst van hoe Nederland er in 2015, aan het eind van zijn tweede ambts-termijn als minister-president, zou moeten uitzien, komt dan ook bedrogen uit. Niettemin laat Wouter Bos zien dat hij het aandurft om lastige vraagstukken bij de kop te pakken en er niet voor schroomt daarvoor onorthodoxe oplossingen te zoeken. Hij heeft nog een jaar de tijd om dit in een samenhangend en aanspreekbaar politiek programma om te zetten.